

શ્રેષ્ઠ રાષ્ટ્રીય એવોર્ડ વિજેતા શિક્ષકશ્રીનો વ્યક્તિ અભ્યાસ

નિલેશ બી. ગજ્જર

૧. સામાજિક ઘટનાઓ અને સંઘર્ષ

શ્રી માનસંગભાઈના જીવનમાં પણ સારા-નરસા પ્રસંગો, સંઘર્ષોનું નિર્માણ થયું હતું. તેમ છતાં પણ તેઓનું લક્ષ્ય એક જ હતું અને તેથી તેઓ તેમાં સફળ થયા હતા. કુટુંબમાં સૌથી મોટા બાળકની જવાબદારી હતી. ગરીબ પરિવાર હોવાથી અભ્યાસની સાથે-સાથે ખેતીકામમાં પણ મદદ કરતા. ક્યારેક તો અભ્યાસ વિષયોનું રસ્તામાં ચાલતાં-ચાલતાં પણ અધ્યયન કરતા. જ્યારે વિસનગર અભ્યાસ કરવા જતા હતા ત્યારે છ થી સાત કિમી. ચાલીને પણ અભ્યાસ ભણવાનું ચાલુ રાખ્યું અને શાળામાં કોઈ દિવસ પણ મોડું ન થયેલું. આ રીતે ધોરણ-૧૦ સુધીનો અભ્યાસ પૂર્ણ કરેલો.

જૂના ધોરણ-૧૧માં અભ્યાસ દરમિયાન મેડિકલના વિષયો પસંદ કર્યા અને વર્ગમાં બીજા સહઅધ્યાયીઓને પણ તાલીમ આપતા. ઈ.સ. ૧૯૬૦માં આસો વદ-બારસને માતૃશ્રીને સાપ કરડવાથી તેમનું અવસાન થવાથી આગળનું ભણતર છોડવું પડ્યું હતું. પરંતુ તે ગાળાના એક શિક્ષક શ્રી વિરસંગભાઈ ચૌધરી તેમનામાં અંગત રસ લેતા હતા. આ સમાચાર જાણીને તેઓએ તેમના ખેતરે જઈને પિતાને સમજાવ્યા અને તેમનું ભણતર શરૂ કરાવવાની વાત કરી. અને બોર્ડનું પરીક્ષા ફોર્મ ભરવા જણાવ્યું. શ્રી માનસંગભાઈએ તેમાંથી છૂટવા માટે વિજ્ઞાનપ્રવાહના અઘરા વિષયોનું બહાનું કાઢ્યું અને પાસ નહિ થવાય તેમ જણાવ્યું. તેથી વિરસંગભાઈએ આ વિષયોને બદલે ફિઝિયોલોજી હાઈજન અને સંસ્કૃત વિષય રાખીને પરીક્ષા આપવાની સલાહ આપી, ફી પણ આપી, તેમજ પિતાની આજ્ઞાથી હોસ્ટેલમાં રહી માત્ર દોઢ માસમાં ૧૮ કલાકની મહેનત કરી ઓલ્ડ એસ. એસ. સી. માં પ્રથમ પ્રયત્ને ૬૨ ટકા માર્ક્સ સાથે સફળતા મેળવી.

૨. શિક્ષકના વ્યવસાયમાં પ્રવેશ

૧૯૫૯ના જૂન માસના પ્રથમ અઠવાડિયામાં સી. એન. વ્યાયામ મહાવિદ્યાલયમાં સી. પી. એડ્. ના અભ્યાસ માટે ૫ જગ્યાઓ ભરવાની જાહેરાત આવી. તે દિવસે સવારે જ ઈન્ટરવ્યુ હોવાથી અમદાવાદ પહોંચીને તે આપ્યું. જેમાં ૫૦ માંથી પ્રથમ પસંદગી થઈ. ફી તાત્કાલિક ભરવાની હતી. જેથી કોઈ વ્યવસ્થા ન હોવાથી બે દિવસની મુદત લઈ ઘરે પરત ફર્યા હતા. ઘરની આર્થિક પરિસ્થિતિની જાણ હોવાથી પિતાશ્રીને આ અંગે વાત ન કરી અને કાકાના દીકરા નારણભાઈને જાણ કરતાં તેમણે માનસંગભાઈના પિતાને આવી વાત કરી અને પિતાશ્રીએ તાત્કાલિક રૂ. ૫૦૦ની વ્યવસ્થા કરી દીધી. અને આ રીતે સી. પી. એડ્. ના અભ્યાસમાં પ્રવેશ મેળવ્યો. આ અભ્યાસની વાર્ષિક પરીક્ષા એપ્રિલ મહિનામાં હતી. પરંતુ પરીક્ષા પહેલાં જ ૨૫મી ફેબ્રુઆરીના રોજ વડગામની હાઈસ્કૂલમાં વ્યાયામ શિક્ષક તરીકે પસંદગી થઈ અને ઓર્ડર મળ્યો હતો અને જૂન ૧૯૬૧ થી ૩ વર્ષ સુધી ત્યાં સેવા આપી હતી. ત્યારબાદ જૂન ૧૯૬૬થી મહેસાણામાં શ્રી સાર્વજનિક વિદ્યાલયમાં વ્યાયામ શિક્ષક તરીકેની સેવા સ્વીકારી. આ સેવાકાળ દરમિયાન જ જૂના એસ. એસ. સી. અંગ્રેજીની પરીક્ષા, બી. એ. ની પરીક્ષા, ડી. પી. એડ્. ની પરીક્ષા તેમજ એમ. એ. ની પરીક્ષા અને બે વેકેશનમાં કોર્ષમાં ભોપાલ ખાતે બી. એડ્. કર્યું જેમાં પ્રથમ દશમાંથી છઠ્ઠો ક્રમ મેળવ્યો હતો.

૩. ઉત્કર્ષ માટેની પ્રેરણા

શિક્ષક તરીકેનો વ્યવસાય સ્વીકાર્યા પહેલાં જ આ વ્યવસાય માટેની અંતઃપ્રેરણા હતી. તેમજ એક શિક્ષક શ્રી વિરસંગભાઈ ચૌધરી તેમજ કૌટુંબિક મદદમાં કાકાના દીકરા શ્રી નારણભાઈએ શિક્ષક તરીકેના વ્યવસાયમાં ઉત્કર્ષ માટેની પ્રેરણા પૂરી પાડી હતી.

૪. મેળવેલ સિદ્ધિ એવોર્ડ્સ :

૧. બેસ્ટ યંગ મેન એવોર્ડ (૧૯૭૬) (ઓલ ઈન્ડિયા જેસીસ)
૨. શ્રેષ્ઠ રાજ્ય શિક્ષક એવોર્ડ (૧૯૮૮)
૩. સોસ્યલ સર્વિસ એવોર્ડ (૧૯૮૮)
૪. સ્કાઉટ ક્ષેત્ર : (૧૯૮૮-૯૦)
 ૧. મેડલ ઓફ મેરિટ (ગુજરાત રાજ્ય)
 ૨. બાર-ટુ-મેડલ ઓફ મેરિટ (ગુજરાત રાજ્ય)
૫. શ્રેષ્ઠ રાષ્ટ્રિય શિક્ષક એવોર્ડ (૧૯૮૧)
૬. સ્કાઉટ ક્ષેત્રે રાષ્ટ્રિય એવોર્ડ : (૧૯૮૧-૮૮)
 ૧. સિલ્વર એવોર્ડ (૧૯૮૧)
 ૨. બાર-ટુ-સિલ્વર એવોર્ડ (૧૯૮૨)
 ૩. સિલ્વર એલિફન્ટ એવોર્ડ (૧૯૮૮)

૫. લેખન પ્રકાશન

લેખન પ્રકાશન ક્ષેત્રે શ્રી માનસંગભાઈ ચૌધરીએ સારું એવું કાર્ય કર્યું છે. પરંતુ તે હજી પ્રકાશિત થવાનું બાકી છે. તેની વિગત આ મુજબ છે.

૧. સામાજિક નવલકથા : (અપ્રકાશિત)
૨. રાષ્ટ્રિય એકતા, ધાર્મિકતા, સંપ્રદાય વગેરે બાબતોને લગતાં ૨૫ કાવ્યો લખ્યાં છે.
૩. સ્કાઉટિંગમાં “રિસર્ચ હેન્ડબુક” તૈયાર કરવાનું કાર્ય ચાલુ છે. (અપ્રકાશિત).

પ્રસ્તુત વ્યક્તિ અભ્યાસ દ્વારા જણાયું છે કે શ્રી માનસંગભાઈ ચૌધરી જ્યારે વર્ગખંડમાં શિક્ષકની ભૂમિકા ભજવતા ત્યારે પૂરેપૂરી વિષયવસ્તુની તૈયારી, જરૂરી સાધનસામગ્રી અને શિક્ષણની પદ્ધતિઓનો યોગ્ય વિનિયોગ કરીને પોતાના વર્ગવ્યવહારને જીવંત અને ફળદાયી બનાવતા. વિદ્યાર્થીને બરાબર સમજાવતા, તેની સાથે આંતરક્રિયા કરતા એન શિક્ષણ મેળવવા માટેની ભૂખ જગાડતા. તેઓ Team Teaching, Self-Learning, Learning by doing જેવા શિક્ષણ અભિગમો આધારિત શિક્ષણકાર્ય કરતા અને તેમણે આપેલા સંદેશમાં પણ આ અભિગમોને ઉચિત સ્થાને જણાવ્યા છે. આ ઉપરાંત તેમણે સુપરવિઝન વિના પરીક્ષા લેવાનો પ્રયોગ પણ તેમની શાળામાં કર્યો હતો. જે નમૂનારૂપ બનેલ અને આવા પ્રયોગો થાય તેવો પણ સંદેશો તેમણે આપણને આપ્યો છે.

૬. શિક્ષક : શાળા-પ્રાંગણ પ્રવૃત્તિ અને સાફલ્ય

કેળવણીનો ઉદ્દેશ અધ્યેતાનો સર્વ ક્ષેત્રિય વિકાસ કરવાનો હોય છે. જો કેળવણી દ્વારા વ્યક્તિને માત્ર સ્થૂળ શિક્ષણ જ મળે તેના દ્વારા જીવનના સર્વ ક્ષેત્રિય અને સર્વાંગી વિકાસમાં તે વ્યક્તિનું મહત્ત્વ માત્ર સાગરના પાણીના એક બુંદ જેવું પણ નથી. આવો સર્વાંગી વિકાસ કરવા માટે શ્રી માનસંગભાઈ એ શાળામાં બાળકેન્દ્રી પ્રવૃત્તિઓ જેવી કે રમતગમત,

સ્કાઉટ, પ્રવાસ પર્યટન, સાંસ્કૃતિક કાર્યક્રમો વગેરે દ્વારા બાળકને તન, મન અને ધનની કેળવણી આપી હતી. પ્રાર્થનાસભાને અસરકારક બનાવવા તેઓ આ સભામાં યોગ, ધ્યાન તેમજ શારીરિક શિક્ષણનું મહત્વ સમજાવતા, પ્રાર્થનામાં વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા રાષ્ટ્રિય અકેતાને પોષક વાર્તાલાપ, વિચારગોષ્ઠિ, કાવ્યોનું ગાન વગેરે કાર્યક્રમો પણ કરતા. આ ઉપરાંત પ્રાર્થનાસભામાં સંસ્કાર, સ્વયંશિસ્ત અને પ્રાર્થનાને અનુરૂપ ઐતિહાસિક, સામાજિક, ધાર્મિક દૃષ્ટાંતો દ્વારા બાળકોને પ્રેરણાદાયી જીવન માટેનું ભાથું આપતા હતા.

૭. શિક્ષક : શાળા-પ્રાંગણ બહારની પ્રવૃત્તિઓ અને સાફલ્ય

શ્રી માનસંગભાઈને સ્કાઉટ પ્રત્યે ઊંડો શોખ અને લગાવ હતો. તેમણે આ અંગેની તાલીમ પણ મેળવી હતી. પરિણામે તેઓએ સ્કાઉટ ક્ષેત્રે ઘણી બધી પ્રવૃત્તિઓ કરી, વિદ્યાર્થી શિબિર, તેમજ ઘણા બધા એવોર્ડસ મેળવ્યા. સ્કાઉટના તેમના અનુભવને કારણે તેઓ ૧૯૮૧માં સત્તરમી વર્લ્ડ જાંબુરી, સાઉથ કોરિયા સીઓલ ખાતે ભારતીય ટીમના મદદનીશ લીડર તરીકે જવાનું થયું. જ્યાં ઘણાં બધાં સ્થળોની મુલાકાત વિદ્યાર્થીઓ સાથે લીધેલ. ૧૯૮૮માં સાઉથ અમેરિકા (ચીલી) ખાતે વર્લ્ડ જાંબુરી યોજાઈ જેમાં ૧૨ વિદ્યાર્થીઓ અને સમગ્ર ટીમના લીડર તરીકે ભાગ લીધો. ત્યાં પણ જર્મન, ફ્રાન્સ, ગ્રીસ અને લંડનની મુલાકાત લીધી હતી. ૨૦૦૦માં વેસ્ટકન્ટ્રીની સ્કાઉટની જાંબુરી ઓસ્ટ્રેલિયાના વિયેના શહેરમાં યોજાઈ. જેમાં સમગ્ર એશિયા ખંડમાંથી સ્ટાફ તરીકે ભાગ લીધો અને ત્યાંથી લંડન તેમજ યુ.એસ.એ.ની મુલાકાત લીધી. ૨૦૦૩ માં વેસ્ટ શહેરની સ્કાઉટની જાંબુરી થાઇલેન્ડમાં યોજાયેલ જેમાં વર્લ્ડ કમિટિની પસંદગીથી વર્લ્ડ ટીમના સ્ટાફ મેમ્બર તરીકે સેવા આપી.

૮. શિક્ષક, વાલી અને સમાજનો વિકાસ :

શાલેય વિકાસ માટે શ્રી માનસંગભાઈએ શાળામાં વાલી સંમેલનો, વાલી સંપર્કો તેમજ વાલી સભાઓનું આયોજન કર્યું હતું. શાળામાં બાળકના વિકાસ માટે વાલીઓના સતત સંપર્કમાં રહીને બાળકનું સર્વાંગી મૂલ્યાંકન કરતા હતા. સામાજિક સેવા માટે જનસેવા શિબિરો, સેવા માટે સહાય કેન્દ્રોની મુલાકાત, N.C.C., N.S.S. ની પ્રવૃત્તિઓ કરતા હતા. જેના દ્વારા બાળકનો પ્રાકૃતિક અને સામાજિક વિકાસ કરતા રહ્યા હતા.

તેમણે આપેલ સંદેશમાં શિક્ષકે મૂલ્યોનું શિક્ષણ, સામાજિક સેવા, બાળકનો વિકાસ, શાળામાં સ્વયં શિસ્તનું નિર્માણ કરવું તેમજ વર્ગખંડમાં જુદી-જુદી અધ્યાપન પદ્ધતિઓની શોધ કરતા રહેવાનું જણાવ્યું છે. જે કોઈ પણ શિક્ષકનું ખરું શિક્ષકત્વ બહાર લાવે તે પ્રકારનો સંદેશ છે.

૯. ઉપસંહાર :

ચાણક્યએ કહ્યું હતું કે “પ્રલય ઔર નિર્માણ શિક્ષકની ગોદમાં પલતા હૈ.” તેમના આ વિધાનને સાચા અર્થમાં સાર્થક કે ચરિતાર્થ કરવા માટે આજે આપણા સમાજને અને શાળાને જરૂર છે આવા સમર્થ શિક્ષકોની.

કહેવાયું છે કે, “કોઈ રાષ્ટ્રની વિદ્વતા તેના શિક્ષકની વિદ્વતા કરતાં ક્યારેય અધિક નથી હોતી.” આ વિધાનનું સંસ્કરણ, સંવર્ધન અને સંવહન કરનાર માત્ર એક પ્રતિભાશાળી શિક્ષક જ હોઈ શકે. જ્યારે આપણા માથે આવી મોટી સવિશેષ જવાબદારી અને ઉત્તરદાયિત્વ છે. ત્યારે આપણે આપણા બાળકોનાં અને દેશનાં સ્વપ્નાં સાકાર કરવા આવો આજે આપણે કટિબદ્ધ બનીએ.